

Martin Vlachynský

CHLIEB A POLITIKA

CHLIEB A POLITIKA

Autor: Martin Vlachynský

INESS, Bratislava, 2023

Úvodný obrázok: Wonder AI

Obsah

EXECUTIVE SUMMARY	4
ÚVOD	5
VÝVOJ CIEN POTRAVÍN	5
Ceny potravín vo V4	7
PRÍČINY INFLÁCIE	8
EFEKTY CENOVEJ INFLÁCIE	9
Inflácia a maloobchod	10
VÝVOJ MALOOBCHODNÝCH TRŽIEB	11
HOSPODÁRSKE VÝSLEDKY MALOOBCHODU	12
Sektorové porovnanie ziskových marží v roku 2022	14
KONKURENCIA V POTRAVINOVOM MALOOBCHODE	16
REAKCIE POLITIKOV NA CENY POTRAVÍN V ZAHRANIČÍ	16
Maďarsko	17
Chorvátsko	18
Česká republika	18
Spojené kráľovstvo	19
POLITIKY V OBLASTI PREDAJA POTRAVÍN NA SLOVENSKU	19
Riziká spojené s populistickými politikami	21
ODPORÚČANIA	24
REFERENCIE	25

EXECUTIVE SUMMARY

Ceny potravín zaznamenali od začiatku roka 2022 výrazný rast, ktorý predbehol už tak vysokú priemernú infláciu. To platí pre potraviny na Slovensku, ale aj vo svete. Priemerný nárast cien potravín na Slovensku je nižší ako priemer V4, ten však zásadne dvíha najmä prudký rast cien potravín v Maďarsku. Výrazný rast zaznamenali aj poľnohospodárske vstupy, v prípade Slovenska najmä rastlinné výrobky.

Okrem priameho dopadu na spotrebiteľov má inflácia aj viacero ďalších negatívnych efektov, ako je vyvolanie chybných investícií, zmena správania, či zmena relatívnej miery zdanenia. V prípade maloobchodu počas inflácie prichádza k využitiu rôznych manažérskych nástrojov, ako je presun nákladov, zmena skladby ponúkaného tovaru, a zmena marketingovej stratégie. Ekonomické štúdie naznačujú, že s rastúcou infláciou stúpa cenová elasticita spotrebiteľa – spotrebiteľia sú čoraz citlivejší na cenu.

Aj preto pohľad na finančné výsledky maloobchodu ukazuje na významný pokles reálnych tržieb od jari 2022. Nadpriemerne boli poklesom tržieb zasiahnuté hyper- a supermarkety a hlavne špecializované predajne potravín. Pokles tržieb maloobchodu na Slovensku bol o dosť výraznejší, ako priemerný pokles tržieb maloobchodu v EÚ.

Jednoznačne najvyššiu ziskovú maržu dosiahla skupina pôdohospodárskych podnikov s priemernou maržou 12 %. Vďaka za ňu takmer 150 % - nému medziročnému rastu marže. V pôdohospodárstve sa výrazne darilo najmä pestovateľom obilnín, ktorých zisková marža za rok 2022 dosiahla 14,5 %. Chovatelia dojníc sa síce museli uspokojiť s maržou 6,5 %, tá však medziročne narástla až 14-násobne. Hydinári dosiahli ziskovú maržu 4,7 %, opäť však išlo o výrazný 6-násobný medziročný nárast.

Najväčší nárast nominálneho zisku v rámci potravinového reťazca zaznamenal potravinársky sektor, kde prišlo k nárastu na viac ako dvojnásobok. Naopak, nárast nominálneho zisku v maloobchode sa pohyboval v jednociferných percentách, v prípade reťazcov bol 0 %. Po započítaní inflácie sa jedná o reálny pokles zisku.

Cenový vývoj viedol k rôznym politickým krokom v štátoch EÚ. Extrémnym príkladom je Maďarsko, kde kombinácia vysokého zdanenia (daň z obratu), regulačných zmien a hlavne regulácie cien vybraných potravín viedla k extrémnemu nárastu cien potravín, k pridelovému systému a k nedostatku niektorých potravín na pultoch.

Na Slovensku sme boli v minulosti aj pred voľbami 2023 svedkami viacerých realizovaných aj navrhovaných negatívnych opatrení súvisiacich s predajom potravín. Potravinový maloobchod je pritom veľmi konkurenčný trh, index konkurencie (HHI) v potravinovom maloobchode na Slovensku dosiahol v roku 2022 hodnotu 0,188, čo znamená vysokú mieru konkurencie. Za obdobie 2017 – 2022 dokonca prišlo k miernemu zvýšeniu konkurencie na maloobchodnom trhu s potravinami.

Rastúce ceny potravín sú vo výsledku odrazom nesprávnej makroekonomickej politiky Slovenska aj v EÚ za posledné roky. Inflácia sa nedá „zrušiť“ regulačným opatrením. Je možné len zmierniť jej dopady, avšak za cenu adekvátnych nákladov pre štátny rozpočet. Vzhľadom k tomu, že na jeseň 2023 už inflácia vykazuje jasné znaky spomaľovania, odporúčame do tohto vývoja nezasahovať.

ÚVOD

Ceny potravín na Slovensku začiatkom roka 2023 dosahovali medzročný rast cez 20 %, čím sa zaradili na najvyššie miesta v rámci štátov EÚ. Tento vývoj viedol k oživeniu diskusie o rôznych regulačných zásahoch do trhu s potravinami, najmä v kontexte parlamentných volieb 2023. Takéto zásahy majú na Slovensku bohatú históriu a sú postavené výhradne na anekdotických príkladoch, mylných predstavách politikov a chýbajúcich faktoch.

V tejto publikácii predstavujeme stručné analytické zhrnutie situácie s cenami a s predajom potravín na Slovensku. Postupne čitateľovi ukážeme vývoj cien potravín, načrtneme príčiny inflácie a jej efekty na správanie aktérov v ekonomike, najmä v súvislosti s maloobchodom.

V ďalšej časti popisujeme vývoj tržieb v maloobchode, finančné výsledky potravinového maloobchodu, zamestnanosť a mzdy. V tejto časti nájdete aj sektorové porovnanie marží a výpočet miery konkurencie v odvetví potravinového maloobchodu.

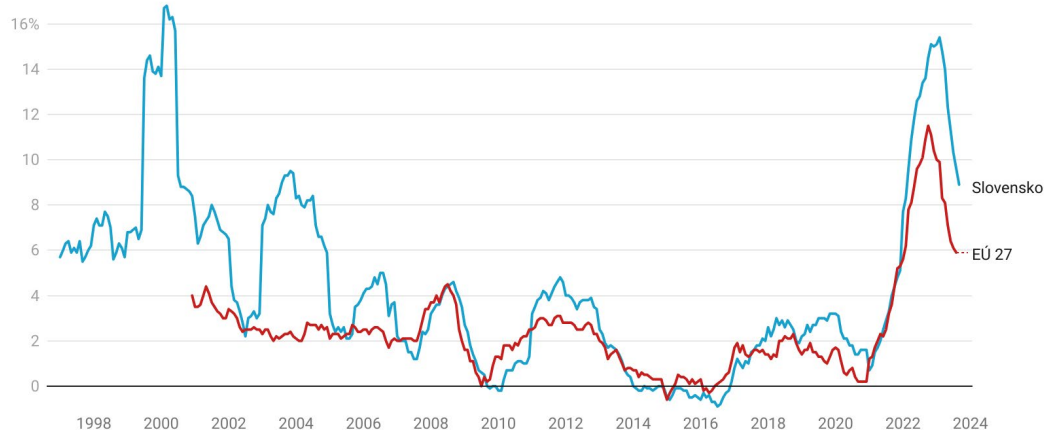
Tretia časť popisuje niektoré regulačné zásahy v zahraničí, existujúce aj navrhnuté regulačné zásahy na Slovensku a ich negatívne efekty na trh a spotrebiteľa.

Cieľom tejto publikácie je prezentovať fakty, pomôcť k tvorbe informovaných politik a naopak zabrániť možným populistickým krokom, ktoré by ohrozili nielen celý sektor maloobchodu, ale zároveň poškodili všetkých slovenských spotrebiteľov.

VÝVOJ CIEN POTRAVÍN

Zhruba od roku 2002 sa cenová inflácia v EÚ pohybovala väčšinu času na úrovni 2 % ročne a menej. Podobný vývoj cien bol aj v prípade Slovenska. K výraznejšiemu rastu cenovej inflácie začalo prichádzať v roku 2021 a v priebehu roka 2022 dosiahla inflácia nevídaných dvojciferných úrovní ako na Slovensku, tak v celej EÚ. Koncom roka 2022 inflácia kulminovala a odvtedy postupne klesá naprieč Európou, vrátane Slovenska. Na jeseň 2023 však inflácia naďalej ostávala s výnimkou niekoľkých štátov výrazne nadpriemerná.

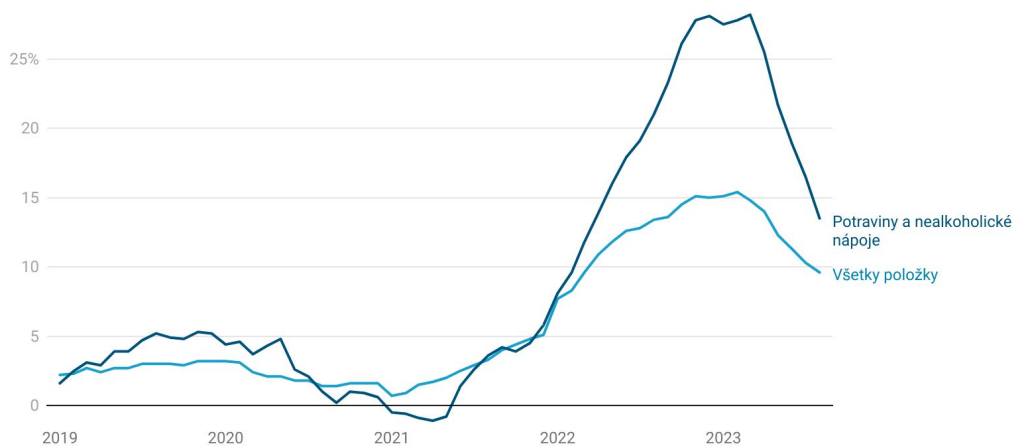
Vývoj inflácie

Graf: INESS • Zdroj: Eurostat • Vytvorené pomocou Datawrapper

Spomedzi jednotlivých zložiek nákupného koša rástli ceny potravín na Slovensku výrazne viac, ako bola priemerná inflácia. V marci 2023 dosiahol medziročný rast cien potravín na Slovensku vrcholnú hodnotu 28,2%. Potraviny sú výraznejšie ovplyvnené sezónnymi výkyvmi a preto sa bežne výraznejšie odlišujú do priemeru inflácie smerom nahor aj nadol. Takýto rast bol však bezprecedentný a spotrebiteľmi ľahko postrehnuteľný. Spolu s kombináciou pomalšie rastúcich reálnych miezd (tie od začiatku roka 2022 nestíhajú za infláciou) takýto rast cien potravín prispieva k citlivému vnímaniu spotrebiteľmi a následnej politickej reakcii.

Vývoj inflácie na Slovensku - potraviny

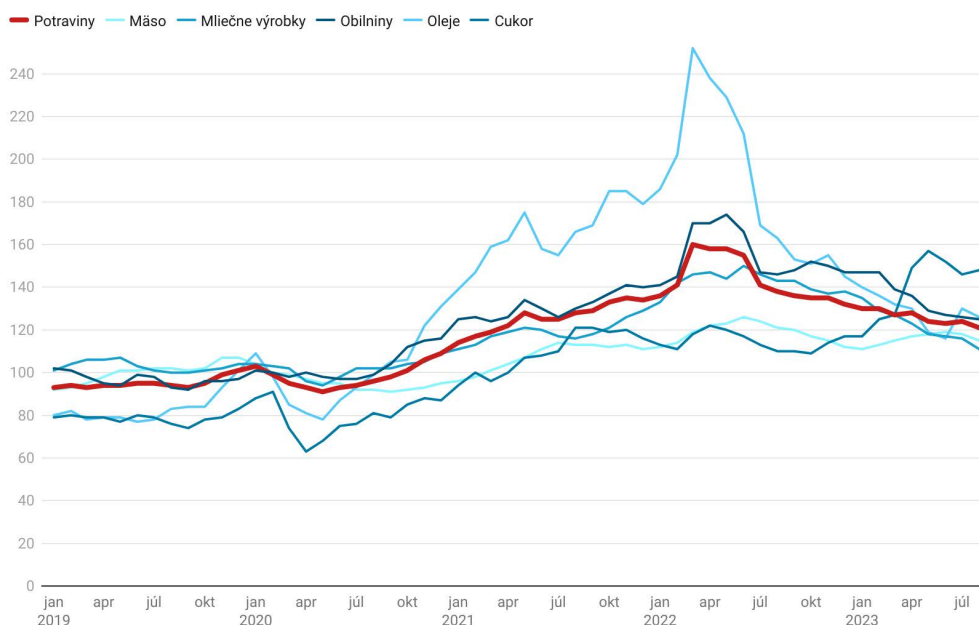

Zdroj: NBS • Vytvorené pomocou Datawrapper

Rast cien sa netýkal len koncových produktov na pultoch obchodov. Ceny základných vstupov, hlavne potravinových komodít, rástli podobne v celom svete. Potravinový index Potravinárskej a poľnohospodárskej organizácie OSN (FAO) dosahoval v polovici roka 2022 zhruba 1,5 - násobok priemernej cenovej úrovne z obdobia 2014 - 2016.

Vývoj cien komodít vo svete

Priemer 2014 - 2016 = 100

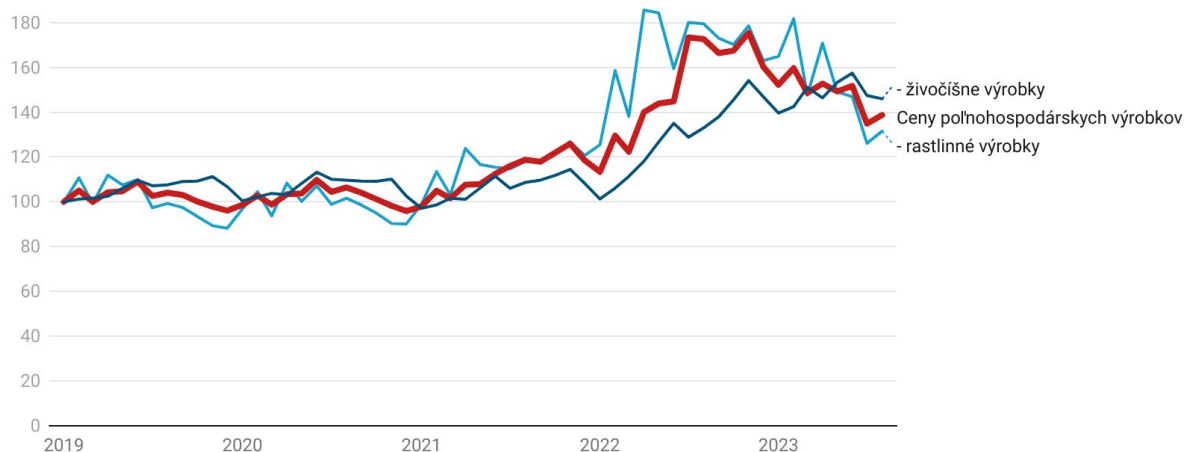

Graf: INESS • Zdroj: FAO • Vytvorené pomocou Datawrapper

Vývoj cien poľnohospodárskych komodít na Slovensku je podobný tomuto globálnemu trendu. Prudký nárast cien koncom roka 2022 bol viditeľný obzvlášť v rastlinnej výrobe. Odvtedy sa však ceny živočíšnej a rastlinnej výroby opäť navzájom priblížili.

Ceny poľnohospodárskych výrobkov - Slovensko

1/2019 = 100

Graf: INESS - Zdroj: ŠÚ - Vytvorené pomocou Datawrapper

Ceny potravín vo V4

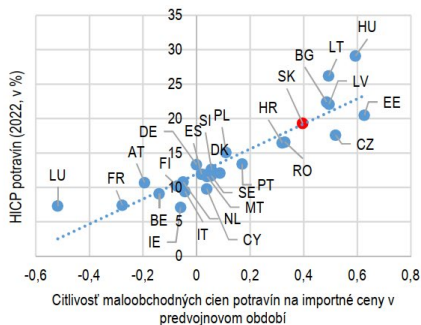
V rámci krajín V4 vidíme významnejšie rozdiely v raste koncových cien potravín len pri Maďarsku. V období od začiatku roka 2019 po august 2023 bola priemerná medziročná inflácia (meraná na mesačnej báze) za celú V4 vo výške 9 %, pričom priemer bol potiahnutý priemernou infláciou 13 % v Maďarsku. Na Slovensku bola potravinová inflácia mierne vyššia ako v Česku a Poľsku, ale nižšia ako v Maďarsku.

Krajina	Priemerná inflácia potravín 1/2019 - 8/2023
Česko	7,4%
Maďarsko	13,0%
Poľsko	7,6%
Slovensko	8,2%
V4	9,0%

Zdroj: Eurostat - Vytvorené pomocou Datawrapper

Inštitút finančnej politiky pri Ministerstve financií SR skúmal aj mieru citlivosti maloobchodných cien na importné ceny¹. Nie je prekvapením, že slovenské ceny sú na ceny importu citlivejšie, ako je priemer EÚ, alebo ako sú citlivé ceny v Poľsku. No ceny potravín v Maďarsku a Česku sú na importné ceny ešte citlivejšie, ako ceny na Slovensku. To znamená, že slovenské ceny potravín v porovnaní s Českom a Maďarskom reagujú viac na zmenu ceny domácich cien potravín.

Miera inflácie a citlivosť maloobchodných cien na importné ceny

Zdroj: Eurostat, EK, IFP

PRÍČINY INFLÁCIE

Výrazný rast cenovej inflácie v období 2020 – 2023 môžeme pričítať dvom hlavným príčinám.

Tou prvou sú disrupcie spôsobené pandemiou covid-19 a reakciami vlád v podobe lockdownov. Viedli k zastaveniu a spomaleniu výroby, zastaveniu a spomaleniu domácej a najmä medzinárodnej logistiky. To viedlo k poklesu na ponukovej strane a ku zmene spotrebiteľského správania. Ponuka v niektorých oblastiach (služby) prestala na čas existovať úplne. Ponuka tovarov bola škrtená obmedzeniami. Zároveň začalo prichádzať k veľkým presunom dopytu spotrebiteľov, najmä od služieb k tovarom, tento dopyt však nemal kto uspokojiť.

Na pandemické obdobie plynulo „nadviazal“ ruský vpád na Ukrajinu. Ten opäť viedol ku zmenám vo výrobe (zatvorenie/zničenie tovární) a v tokoch tovarov a služieb, ako aj v tokoch finančných transakcií. Najcitelnejší efekt nastal v prípade energetických nosičov. Citelný bol ale aj v prípade tých komodít, ktorých sú bojujúce strany významnými producentami a vývozcami. V prípade Ukrajiny sa jedná najmä o poľnohospodárske produkty – obilniny a olejiny. Obe krajiny spolu zodpovedajú za zhruba polovicu svetového vývozu olejín a takmer tretinu vývozu obilía.

Efekt na ceny potravinárskych komodít bol veľmi silný najmä v prvých týždňoch od začiatku plnej invázie. Následná úrodná [sezóna 2022](#)² (a rovnako úrodná aj v roku 2023) pomohla stlačiť ceny nižšie, výpadky dodávok komodít z Ukrajiny však zabraňujú väčšiemu poklesu.

Druhou príčinou nárastu inflácie sú monetárne (peňažné) a fiškálne (rozpočtové) politiky. Pandémia bola sprevádzaná zvýšenou aktivitou centrálnych bánk. Tie znížili úrokové sadzby a aktívne financovali dlhy štátov nakupovaním ich dlhopisov na sekundárnych trhoch. Táto forma monetárneho uvoľnenia (laicky nazývaná aj „tlačenie peňazí“) nie je žiadnou novinkou a intenzívnejšie sa používa už od krízy z roku 2008. Zásadným rozdielom však bola súčasná zmena fiškálnej politiky. Väčšina štátov pristúpila k rôznym formám peňažných transferov („pandemické šeky“ v USA, dotácie miezd a pandemické ošetrovne na Slovensku a podobne). To viedlo k tomu, že „nové“ peniaze sa z rezervných účtov bánk rýchlo prelievali do peňaženiek spotrebi-

teľov. Spotrebitelia mali následne dostatok hotovosti na dopytovanie tovarov, ktorých ponuka vľak bola obmedzená. To viedlo k tlaku na ceny tovarov.

Podrobnejšie sme príčiny inflácie popísali v publikácii INESS s názvom [Drahý nový rok](#)³.

Môže byť rast cien hnaný marľami?

Občas sa v diskusii objavuje názor, že za rast cien môže rast marľí podnikateľov. Čo hovorí ekonómia o takejto možnosti? [Odpoveď](#)⁴ českého ekonóma Pavla Potuľáka:

„Neexistuje nič také ako trvalá inflácia spôsobená rastúcimi marľami. Ich rast je sprievodným javom inflačného procesu, najmä v dôsledku dopytu. Treba pritom rozlišovať medzi „mierou marľe“, ktorá má tendenciu klesať v období ekonomického rastu a stúpať v období recesie, a celkovou výškou marľe. Marľa na jednotku predaného tovaru môže rásť, ale celková marľa môže klesať, ak objem predaného tovaru dostatočne klesne. Naopak, celková marľa môže rásť, ale marľa na jednotku môže klesať, ak sa objem predaného tovaru dostatočne zvýši.

Pri meraní marľe vzniká aj časový problém. Predaj tovaru sa uskutočňuje neskôr v čase a je problematické porovnávať dnešný predaj s nákupnými cenami vstupov v minulosti. V procese inflácie sa teda nominálne marľe nafukujú, ale reálna hodnota sa nemusí zmeniť.

Rastúce marľe nie sú príčinou, ale dôsledkom inflácie. Moľno si predstaviť zvýšenie monopolnej sily firmiem v ekonomike z nejakých externých príčin, ktoré by viedlo k rastu marľí, rastu cien a poklesu produkcie namiesto jej zvýšenia. Išlo by o typ nepriaznivého nákladového ťoku.“

Počas inflácie teda môže prichádzať k nárazovému nárastu marľí u niektorých podnikateľských subjektov. Tento nárast je vľak vyvolaný infláciou, nie naopak, a je dočasný. Trvalý plošný nárast marľí z dôvodu nárastu monopolnej sily by síce mohol vyvolať infláciu, avľak takýto nárast by znamenal trvalý pokles produktu, teda HDP. Takýto efekt dnes nepozorujeme.

EFEKTY CENOVEJ INFLÁCIE

Neočakávaný rast cien spôsobuje v ekonomike celý rad efektov. Medzi ne napríklad patrí:

Zmena relatívnych cien

Rast cien sa nedeje rovnomerne, niektoré statky rastú rýchlejšie, niektoré pomalšie alebo vôbec. Relatívna zmena cien môže zvýrazniť, alebo naopak oslabiť niektoré dopady inflácie. Napríklad ak rastú rýchlejšie ceny potravín, negatívny vplyv viac pocítia nižšie príjmové vrstvy. Rôznym tempom rastie aj cena práce, teda mzdy. Niektoré profesie sa s infláciou popasujú jednoduchšie vďaka tomu, že ich mzdy budú rásť rovnako alebo rýchlejšie ako ceny tovarov a naopak, niektoré profesie (ale napríklad aj príjemcovia rôznych dôchodkov) budú v opačnej situácii.

Pomýlení investori

Prudké rasty a následné prepady dopytu zvyšujú rizikovosť investícií. Chybné cenové signály môžu znamenať, že časť investícií smeruje na uspokojenie fantómového dopytu a prídje k vyplytvaniu vzácných zdrojov. Postavia sa nové linky, sklady, nakúpi stroje, ktorých produkcia však nemá zákazníkov.

Daň z inflácie

Rast cien zvyšuje mieru reálneho zdanenia. Do daňového účtovníctva vstupujú niektoré náklady (najmä odpisy) v starých cenách, hoci reálna cena je v dobe zaúčtovania už vyššia⁵. Napríklad obchod odpisuje chladiace zariadenie v hodnote 1000 eur, hoci reálne nahradenie toho istého zariadenia by stálo 1200 eur. Vznikajú tak opticky vyššie zisky, ktoré sa však pri novom nákupe odpísaného zariadenia rozplynú.

Nákladnejšie držanie hotovosti a nútené špekulácie

Držanie istého množstva hotovosti je nevyhnutné pre zachovanie bezpečnej miery likvidity podniku, ale aj spotrebiteľa. Ak dosahuje reálny úrok na bežných účtoch vysoko záporné hodnoty (ako v období 2022 – 2023) stáva sa držanie hotovosti veľmi nákladným. To vedie k hľadaniu alternatív (investície do rôznych aktív, nákup zásob spotrebného tovaru), ktoré však nesú zvýšené riziko.

Inflácia a maloobchod

Maloobchod je výhradným miestom, kde väčšina populácie (a tým pádom aj voličov) prichádza do kontaktu s cenami. Aj preto už v odborných textoch z 80. rokov⁶ nájdeme konštatovanie „Maloobchodníci s potravinami sú pod veľkým tlakom, aby prispeli k zníženiu cien. Práve maloobchodný predajca potravín je vystavený verejnému prenasledovaniu, keď inflácia tlačí spotrebiteľské ceny smerom hore.“ Výskum ukazuje, že zákazníci majú tendenciu infláciu preceňovať, pretože ju pomeriavajú na základe zmeny cien najčastejšie kupovaných tovarov, ktoré však nemusia tvoriť zásadnú časť ich nákupného koša⁷.

Inflácia núti obchodníka k prísnejšiemu pohľadu na produkty v ponuke. Tie, ktorá dlho ostávajú na policiach, sa pre neho stávajú ešte menej výhodnými. Relatívna dôležitosť produktov s vyššou ziskovosťou narastá. Narastá aj citlivosť spotrebiteľa a klesá vernosť k značke. Mení sa nákupné správanie napríklad aj formou nákupu iných veľkostí balení, či časovým posunom nákupov.

Náhľad do efektu inflácie na cenové fungovanie maloobchodu nám ponúka práca od Dekimpe a Heerde (2023)⁸, ktorú v nasledujúcich odstavcoch parafrázujeme.

Extrémne vysoké úrovne inflácie, ku ktorým došlo na celom svete, narušili celý ekosystém maloobchodu. Vzhľadom na svoje ústredné postavenie v distribučnom kanáli stoja maloobchodníci pred neľahkou úlohou vyvážiť výrazný nárast veľkoobchodných cien s potrebou udržať si lojalitu zákazníkov a zostať konkurencieschopní a zároveň zachovať hospodársky výsledok a hodnotu pre akcionárov. Uvedomujú si, že jednoduché prenesenie zvýšenia nákladov na spotrebiteľov, ktorí sa sami začali viac orientovať na ceny a aktívne zvažovali rôzne mechanizmy na vyrovnanie svojho domáceho rozpočtu, maloobchodníci experimentujú s rôznorodým súborom mechanizmov na zvládnutie inflačného problému, pričom niektoré boli viditeľnejšie a iné skrytejšie.

Tieto mechanizmy⁹ spočívajú napríklad v:

- presune nákladov smerom dole (zákazníci),
- presune nákladov smerom nahor (dodávatelia),
- aktívnejšom znižovaní vlastných nákladov,
- vertikálnej integrácii,
- cenových garanciách, vernostných programoch a podobne.

Viaceré štúdie¹⁰ ukázali, že vnímanie „nespravodlivosti“ cien vyvoláva odpor spotrebiteľov voči zvyšovaniu cien a vedie k zníženiu zisku firmy. Bolton¹¹ a i. (2003) v sérii experimentov ukázal, ako majú spotrebiteľia pri dlhodobom zvyšovaní cien tendenciu podceňovať úlohu inflácie, čo následne vyvolá nadhodnotené subjektívne vnímanie zisku predávajúceho, vnímanie neférových cien a podozrenie z nadmerného rastu cien predajcu. Okrem toho spotrebiteľia často neberú do úvahy celú škálu nákladov predajcu, a hoci môžu mať pochopenie pre zvýšenie cien, ktoré je primerané zvýšeným nákladom predajcu (napr. zvýšené ceny komodít), je to menej pravdepodobné, ak sa zvýšenie nákladov nedá jednoducho spojiť s konkrétnou ponukou, ako napríklad rastúce režijné náklady.

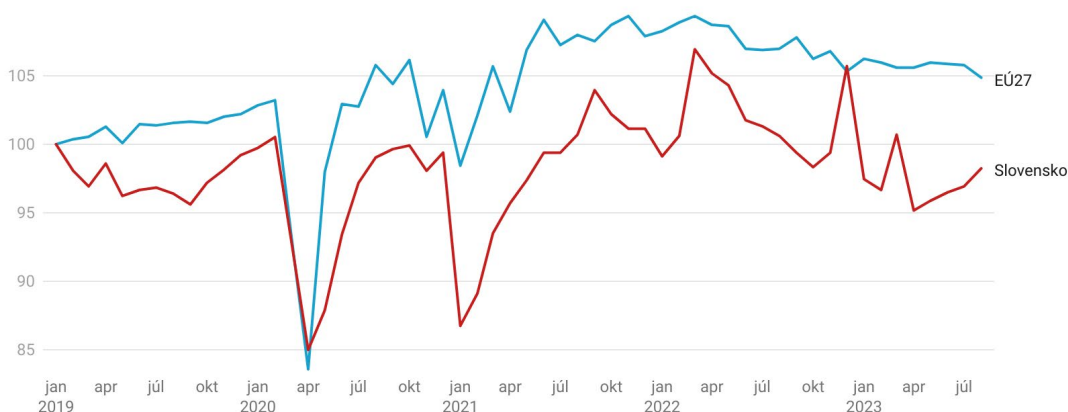
V súlade s touto druhou predikciou metaanalytické zistenia Bijmola a i. (2005)¹² odhalili významný vplyv inflácie na zvýšenie veľkosti cenovej elasticity (reakcie zákazníkov na zmenu ceny). Znamená to, že vysoká miera inflácie a pozornosť médií venovaná rastu cien spôsobí, že spotrebiteľia si budú viac uvedomovať zmeny cien a budú na ne citlivejší. Čím vyššia inflácia, tým citlivejšie reagujú zákazníci na akúkoľvek zmenu ceny. Oproti minulosti majú výraznú výpomoc v podobe online porovnávacích nástrojov, či aplikácií priamo od obchodníkov.

VÝVOJ MALOOBCHODNÝCH TRŽIEB

Celkový obraz o vývoji maloobchodu nám poskytne pohľad na maloobchodné tržby. Na grafe nižšie vidíme vývoj inflačne upravených tržieb maloobchodu v EÚ a na Slovensku. V oboch prípadoch sú zjavné veľké prepady na začiatku pandémie (jar 2020). Ďalší prepad nastal začiatkom roka 2021 s nástupom najsilnejších lockdownov. Tento prepad bol však na Slovensku oveľa väčší, ako bol priemerný prepad tržieb v tomto období v EÚ. Maloobchod sa následne otriasol a tržby rástli, až dosiahli vrchol na jar 2022. Odvtedy však klesali v Európe aj na Slovensku, pričom aj v tomto prípade bol pokles tržieb na Slovensku bol oveľa silnejší ako priemerný pokles v EÚ.

Vývoj maloobchodných tržieb

Od 1.1.2019 do 1.8.2023, inflačne upravený

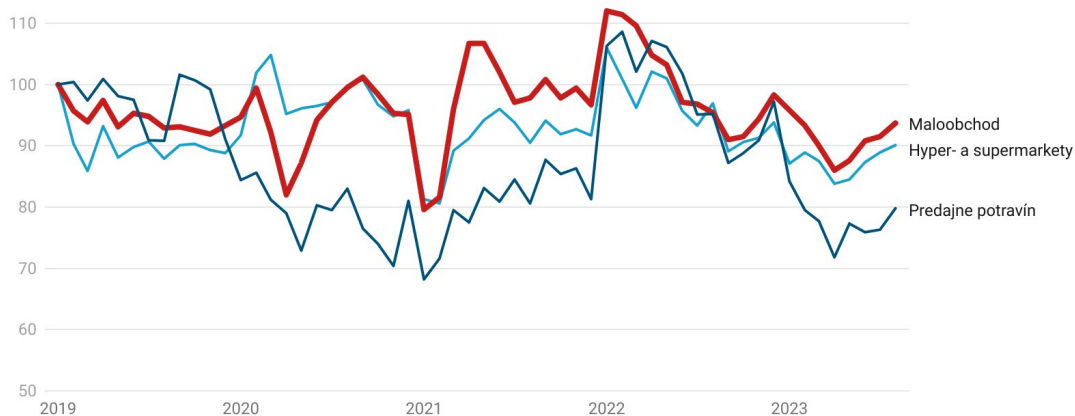

Zdroj: Eurostat • Vytvorené pomocou Datawrapper

Pri pohľade na detailnejšie slovenské štatistiky je vidieť, že v nešpecializovaných predajniach (pod týmto termínom sú zaradené hyper- a supermarkety) a v potravinových predajniach (menšie predajne predávajúce len potraviny) nastal ešte výraznejší pokles tržieb, ako bol celkový priemer za maloobchod, ktorý zahŕňa aj predaj v predajniach elektroniky, nábytku, oblečenia a podobne.

Vývoj tržieb v maloobchode

Tržby v nešpecializovaných predajniach (hyper- a supermarkety) a v špecializovaných predajniach potravín

Source: ŠÚ • Created with Datawrapper

Ak porovnáme situáciu s vrcholom tržieb na začiatku roka 2022, k augustu 2023 reálne tržby v slovenskom maloobchode poklesli o 16 %, v podskupine nešpecializovaných predajní o 15 % a v prípade špecializovaných predajní potravín dokonca až o 26 %.

Koncom leta 2023 začali reálne tržby v maloobchode opäť pozvoľna rásť. K ďalšiemu rastu by mal prispieť aj opätovný rast reálnych miezd, ktorý sa po zhruba roku začína objavovať u čoraz viac profesií. No rozsah prepadu tržieb, aký slovenský maloobchod zažil v rokoch 2022 a 2023 je plne porovnateľný s obdobiami najťažších lockdownov. Neviedli však k nemu fyzické prekážky v podobe obmedzení pohybu, predávaného sortimentu a otváracích hodín, ale ekonomické dôvody.

HOSPODÁRSKE VÝSLEDKY MALOOBCHODU

Finančný rok 2022¹³ bol výsledkovo poznačený dvoma efektami – bol prvým rokom bez výraznejších pandemických obmedzení a zároveň rokom s prudkým nárastom inflácie. Pre väčšinu spoločností, ktoré predchádzajúce obdobie prežili, to znamenalo na jednej strane oživenie ekonomických aktivít a na strane druhej rast nominálnych veličín, najmä tržieb.

Podľa [analýzy spoločnosti Finstat](#)¹⁴ vzrástli tržby v slovenskom nefinančnom sektore o zhruba 20 %. Čistý zisk narástol len o 14 %, čo ukazuje nižšiu priemernú ziskovosť tržieb slovenských firiem v postpandemickej a inflačnej ekonomike roka 2022. Najväčší nárast nominálneho celkového zisku v rámci potravinového reťazca zaznamenalo pôdohospodárstvo. Naopak, nárast nominálneho zisku v maloobchode sa pohyboval v jednociferných percentách, v prípade reťazcov bol 0 %.

Musíme mať však na pamäti, že sa jedná o nominálne hodnoty, neupravené o infláciu. Po započítaní inflácie 12,8% za rok 2022 by sa v prípade maloobchodu dokonca jednalo o pokles celkového zisku.

Zmena celkového zisku 2022 vs 2021

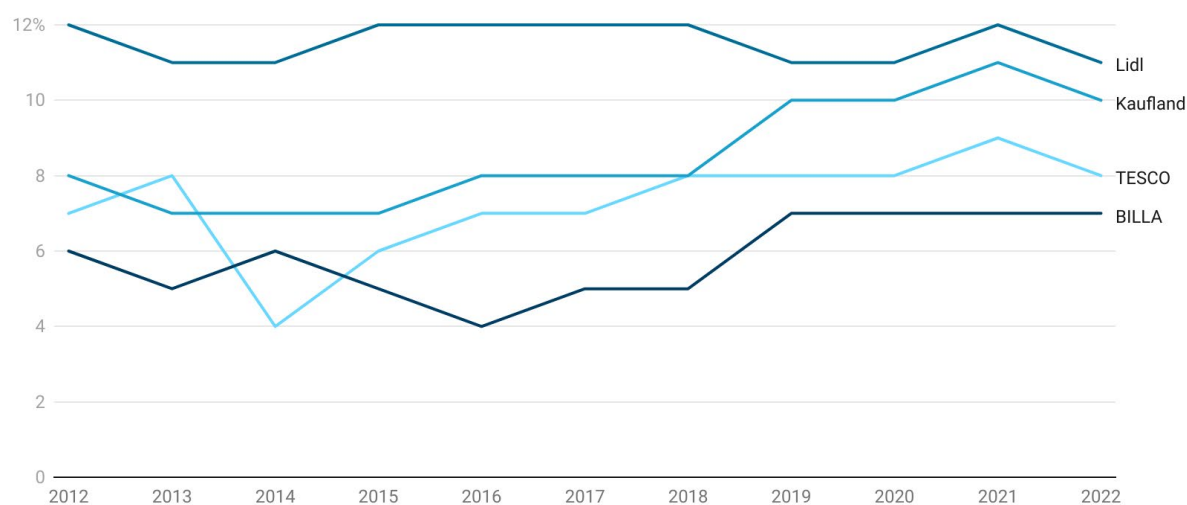
	Zmena	Zmena (inflačne upravená)
Pôdohospodárstvo	82%	61%
Potravinárstvo	68%	49%
Maloobchod*	0%	-11%

*reťazce s tržbami nad 25 miliónov eur

Zdroj: Finstat • Vytvorené pomocou Datawrapper

Do detailnejšieho pohľadu sme vybrali štyri zahraničné reťazce, ktoré spolu tvoria najväčší podiel tržieb pri predaji potravín. Ich EBITDA marže (pomerujú tržby s prevádzkovým ziskom) sa v čase príliš nemenia, s výnimkou jedného subjektu. Tri reťazce zaznamenali viditeľný medziročný pokles EBITDA marže v roku 2022.

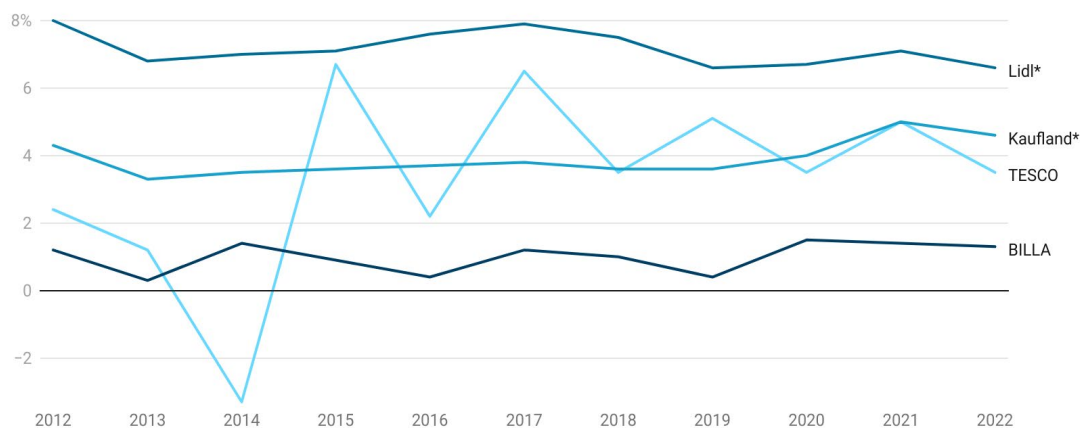
Vývoj EBITDA marže vybraných reťazcov

Zdroj: FinStat • Vytvorené pomocou Datawrapper

Veľmi podobný stabilný vývoj vidíme aj v prípade ziskových marží týchto reťazcov. Tie predstavujú percentuálne vyjadrenie zisku na 1 euro tržieb. V roku 2022 prišlo k poklesu u všetkých štyroch sledovaných zahraničných reťazcov..

Vývoj ziskovej marže vybraných reťazcov

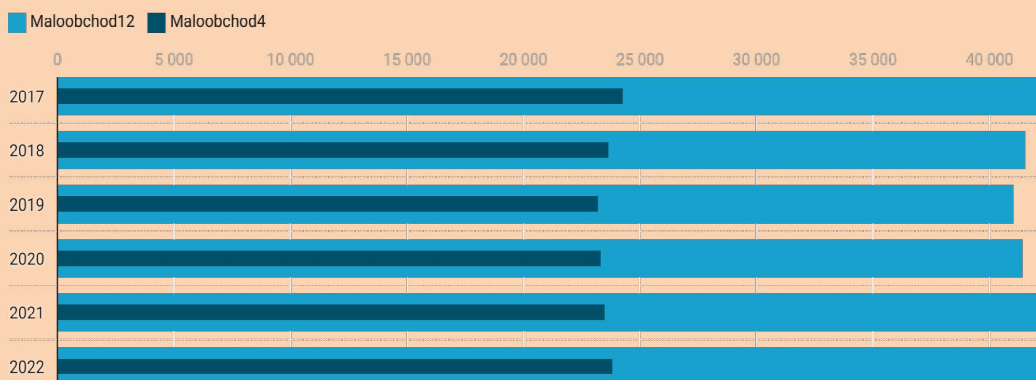
*Za Lidl a Kaufland ako verejné obchodné spoločnosti platí DPPO na Slovensku ich matka. Pre účely porovnania marží sme ju k nim priradili, využili sme na to prepočty FinStat a naše interné prepočty.

Graf: INESS • Zdroj: FinStat, INESS • Vytvorené pomocou Datawrapper

Zamestnanosť a mzdy

So stabilným počtom zhruba 42 000 zamestnancov (z toho približne 24 000 v rámci 4 najväčších zahraničných reťazcov) patrí najväčších 12 reťazcov v potravinovom maloobchode k zásadným hráčom z pohľadu celoslovenskej zamestnanosti. Významný nie je len počet zamestnancov, ale aj geografické rozloženie ich prevádzok a tým aj rozloženie pracovných miest. Maloobchod je prítomný v každom regióne Slovenska a obzvlášť v menej rozvinutých regiónoch patrí k najstabilnejším zamestnávateľom, ktorý je schopný zamestnať pracovnú silu s rôznou úrovňou kvalifikácie a zároveň ponúka istú mieru flexibility pri výbere úväzkov.

Zamestnanosť v potravinovom maloobchode

Vytvorené pomocou Datawrapper

Priemerné osobné náklady v potravinovom maloobchode narástli v roku 2022 v priemere o 7,2 % (7,8 % v skupine 4 reťazcov). Priemerný nominálny rast osobných nákladov v hospodárstve SR bol v roku 2022 7,7 %. Potravinový maloobchod tak zdvíhal mzdy v súlade s rastom miezd v hospodárstve.

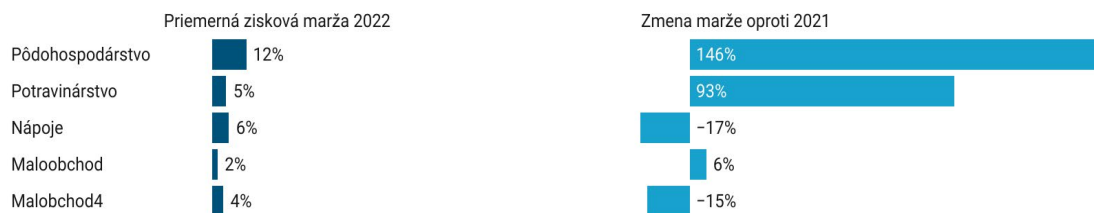
Priemerný náklad na jedného zamestnanca dosiahol 20 267 eur (22 164 eur) na zamestnanca, čo zodpovedá *polohrubej* mzde približne 1250 eur (1370 eur) mesačne v roku, kedy priemerná mzda v hospodárstve dosiahla 1304 eur.

Sektorové porovnanie ziskových marží v roku 2022

Prudký rast cien potravín počas roka 2022 vyvolal diskusiu o tom, či nejaká časť potravinového reťazca z tohto vývoja nadpriemerne profituje, alebo nie. Odpoveď na túto otázku nie je jednoduchá. Nič také ako „bežný zisk“ neexistuje, existujú len štatistické priemery, ktoré však reflektujú konkrétne podmienky v minulosti. Navyše ako sme už popísali, prišlo k súbehu viacerých významných udalostí (koniec pandémie, inflácia, ale aj zmeny v dodávateľsko-odberateľských reťazcoch kvôli vojne). Zároveň platí, že efekt inflácie má rôznu dynamiku v rôznych druhoch nákladov. Iná je dynamika zmeny cien energií, iná je dynamika miezd. V prípade potravín hrá významnú úlohu aj počasie, ktoré vplyva na ceny komodít a tým aj na finančné výsledky najmä v prípade poľnohospodárov.

Nasledujúci graf preto nie je definitívnym verdiktom na vyššie položenú otázku, ale primárne ilustráciou faktov. Vypočítali sme v nej priemernú maržu top podnikov¹⁵ v pôdohospodárskom, potravinárskom a nápojovom odvetví. Maloobchod reprezentuje 12 najväčších obchodných reťazcov a takisto užšia skupina 4 zahraničných reťazcov z predchádzajúcich grafov.

Ziskové marže top podnikov

Zdroj: FinStat • Vytvorené pomocou Datawrapper

Jednoznačne najvyššiu ziskovú maržu v roku 2022 dosahovala skupina vybraných pôdohospodárskych podnikov s priemernou maržou 12 %. Vďaka za ňu takmer 150 % - nému medziročnému rastu marže. V pôdohospodárstve sa výrazne darilo najmä pestovateľom obilnín¹⁶, ktorých zisková marža za rok 2022 dosiahla 14,5 %. Chovatelia dojníc sa síce museli uspokojiť s maržou 6,5 %, tá však medziročne narástla až 14-násobne¹⁷. Hydinári dosiahli ziskovú maržu 4,7 %, opäť však išlo o výrazný, až 6-násobný medziročný nárast¹⁸.

Znova pripomíname, že z týchto čísel nemožno robiť závery pre dlhšie časové obdobia, ako je práve sledovaný jeden rok. Zvýšené náklady budú poľnohospodárov a potravinárov veľmi rýchlo dobiehať v nasledujúcich rokoch. Napríklad IFP upozorňuje¹⁹, že slovenskí potravinári majú v porovnaní s EÚ nadpriemerný podiel energie na nákladoch. To vzhľadom k pretrvávajúcej cenovej situácii na trhoch s energiami bude výrazne tlačiť na ich náklady aj v roku 2023 a ďalej. Na druhej strane, poľnohospodári a potravinári majú v období od 31.8.2023 do 31.1.2024 k dispozícii odvodovú úľavu vo výške 70 miliónov eur²⁰.

Analýza Ministerstva financií o ziskoch

Ministerstvo financií SR vydalo v lete 2023 [Analýzu cenového vývoja základných druhov potravín](#)²¹. Okrem iného v nej konštatujú nasledovné:

„Vyššia energetická náročnosť v potravinárstve môže byť dôsledkom vyššej spotreby spracovaných potravín v spotrebnom koši Slovenska. Krajiny s vyšším podielom spotreby sezónnych potravín, či nespracovaných potravín (spravidla južanské členské štáty EÚ) majú nižšiu energetickú náročnosť v potravinárstve a v minulom roku zaznamenali aj nižší celkový rast cien potravín. Ceny sezónnych potravín stúpali v priemere naprieč EÚ o tretinu pomalšie ako zvyšok potravinového koša.

....

50 najväčším firmám v poľnohospodárstve výrazne vzrástli tržby aj zisk. Mediánové hrubé marže (podiel zisku pred zdanením na celkových tržbách) stúpili u 18 najväčších pestovateľov z 5,13 % na 13,42 % a mediánový zisk v eurách sa u týchto firiem viac než stonásobil (vzorka najväčších poľnohospodárov tvorí zhruba 28,5 % z odvetvia NACE 01).

...

Pri analýze všetkých firiem s nenulovými tržbami rovnako pozorujeme nárast ziskov, tržieb aj ziskových marží, no mediánové hrubé marže narástli v odvetví pestovania miernejšie, zo 7,7 % na 8,2 %. V odvetví chovu zvierat na vzorke 540 firiem s nenulovým ziskom vzrástli mediánové marže takmer dvojnásobne, z 2,7 % na 5 %. V roku 2022 v odvetví pestovateľov skončilo v strate zhruba 6,1 % odvetvia (súčet tržieb stratových firiem: 76,5 mil. eur), čo predstavuje medziročný pokles z hodnoty 8,2 % v roku 2021 (súčet tržieb: 90,5 mil. eur).“

Maloobchod s potravinami ako celok sa so ziskovou maržou okolo 2 % nachádza na chvoste sektorového porovnania pre rok 2022. Podskupina zahraničných reťazcov mala priemernú ziskovú maržu v roku 2022 okolo 4 %, aj to však bolo menej ako priemerná zisková marža v potravinárstve a pôdohospodárstve.

KONKURENCIA V POTRAVINOVOM MALOOBCHODE

Častým, ale ničím nepodloženým obvinením maloobchodu býva jeho nízka miera konkurencie na Slovensku. Toto tvrdenie je možné pomerne jednoducho overiť pomocou takzvaného Herfindahl-Hirschman indexu (HHI). Tento index meria mieru koncentrácie v odvetví a je oficiálne používaným analytickým nástrojom mnohých národných protimonopolných úradov²².

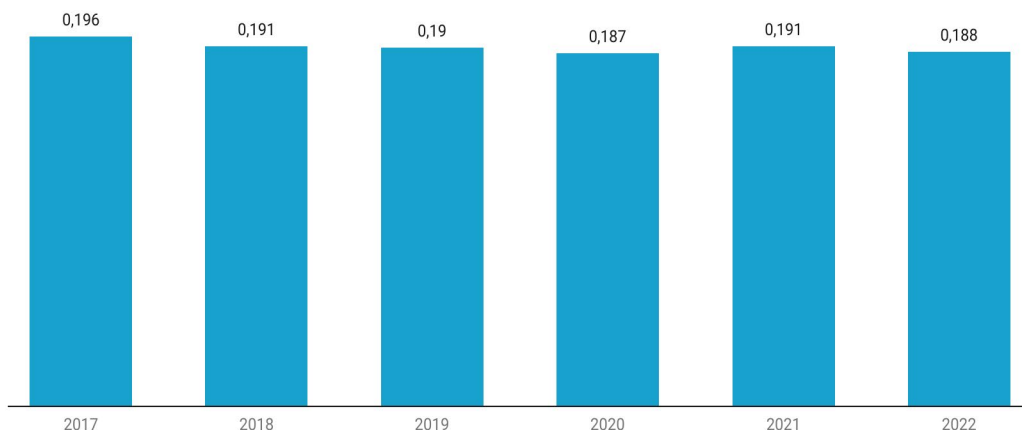
Index je sumou štvorcov trhových podielov jednotlivých účastníkov trhu. Výsledok 1 znamená monopolné postavenie 1 účastníka (ktorý pokrýva 100 % trhu), teda extrémne nízku (žiadnu) mieru konkurencie. Výsledok indexu s hodnotou 0 znamená dokonalú konkurenciu (len teoretická situácia, trhový podiel každého účastníka by bol 0 %).

Na účel výpočtu indexu sme použili hodnotu tržieb 8 najväčších reťazcov²³ na Slovensku za roky 2017 - 2022. HHI na Slovensku dosiahol v roku 2022 hodnotu 0,188 a ukazuje veľmi vysokú mieru konkurencie. Pre porovnanie, americké ministerstvo spravodlivosti považuje za vysoko-konkurenčný trh s hodnotou HHI pod 0,15²⁴; stredne koncentrovaný trh môže mať maximálnu hodnotu 0,25.

Slovenský maloobchod je tak tesne nad hranicou trhu s nízkou mierou koncentrácie. Za obdobie 2017 - 2022 dokonca prišlo k miernemu zvýšeniu konkurencie na trhu (pokles hodnoty HHI z 0,196 na 0,188). Vzhľadom na fakt, že v blízkej budúcnosti veľmi pravdepodobne vstúpi na trh nový veľký hráč v podobe poľskej siete Biedronka (a za predpokladu, že žiadna sieť z trhu neodíde), miera konkurencie na maloobchodnom trhu s potravinami v nasledujúcich rokoch ešte ďalej stúpne.

Index konkurencie v slovenskom maloobchode

Herfindahl-Hirschman index (0 - dokonalá konkurencia; 1 - monopol)

Graf: INESS • Zdroj: INESS/FinStat • Vytvorené pomocou Datawrapper

REAKCIE POLITIKOV NA CENY POTRAVÍN V ZAHRANIČÍ

Rast cien potravín sa stal významnou politickou témou aj v iných štátoch. Niekde to viedlo k analýzám a návrhom, ktoré skončili v slepej uličke. Inde však prišlo k zavedeniu regulačných politík, ktoré vážne narušili fungovanie celého maloobchodného sektora.

Maďarsko

Maďarská vláda spomedzi európskych štátov pristúpila k rastu cien najdrastickejšie. Nebolo to prekvapením, Orbánova vláda má dlhodobý program silnej regulácie viacerých sektorov ekonomiky, vrátane maloobchodných sietí.

Aktuálna vlna regulácií maloobchodu začala v máji 2020 zavedením dane z obratu (až 2,5 % pre veľké reťazce), ktorá sa po mesiaci z dočasnej zmenila na trvalú. V roku 2021 bola zvýšená na 2,7 % a v roku 2023 [až na 4,1 %](#)²⁵.

V decembri 2021 vzniklo nariadenie, podľa ktorého museli od nasledujúceho februára veľké reťazce [povinne odovzdať](#)²⁶ potraviny vybraným charitám 48 hodín pred (!) uplynutím doby spotreby.

V roku 2023 začali platiť nové pravidlá maďarskej verzie Rozšírenej zodpovednosti výrobcov, podľa ktorej musia výrobcovia platiť poplatok koncesionárovi²⁷ za použitie obalových materiálov. Táto povinnosť zvýši náklady na niektoré obalové materiály až 10-násobne. Pri plnom premietnutí do koncových cien to [zvýši ceny potravín](#)²⁸ pre spotrebiteľov zhruba o 4 %.

Najväčšie zásahy do trhu však prišli až s cenovými opatreniami vo februári 2022. Najskôr boli zavedené cenové stropy na 6 potravinových produktov, ktoré sa neskôr rozrástli až na 12 produktov²⁹. Táto schéma cenových stropov skončila v auguste 2023, bola však nahradená [novou schémou](#)³⁰. Podľa nej musia obchody s minimálnym obratom 1 miliardu forintov (cca 3 milióny eur) ročne každý mesiac vybrať jeden z koša 20 produktov a ponúknuť ho o 15% lacnejšie, ako bola jeho najnižšia cena za uplynulý mesiac.

Katastrofálny dopad kombinácie vysokého zdanenia s cenovými stropmi prišiel ako podľa učebnice ekonómie. Cenové stropy spôsobili, že obchodníci museli predávať mnohé potraviny s negatívnou maržou. To viedlo k obmedzeniu ich ponuky. Prakticky všetky obchody zaviedli množstevné limity na nákup regulovaných produktov. Príkladom je sieť Aldi, ktorá [limitovala](#)³¹ nákup mlieka na 1 liter a zemiakov na 1 kilogram v rámci jedného nákupu. Napriek tomu niektoré produkty opakovane chýbali na pultoch. Podobná situácia nastala aj na benzínových pumpách, kde boli zastopované ceny palív.

Cenové limity zároveň viedli ku krížovému „dotovaniu“ jednotlivých produktov. Ceny neregulovaných potravín preto stúpali oveľa rýchlejšie ako vo zvyšku EÚ. Na začiatku roka 2023 malo Maďarsko medziročnú infláciu na potravinách vo výške okolo 50 %, s veľkým odstupom najvyššiu v celej EÚ. V apríli 2023 boli ceny potravín v porovnaní s januárom 2020 v Maďarsku vyššie o 73 %, zatiaľ čo v EÚ narástli v tom istom období [priemerne o 30 %](#)³². Dodajme, že nezodpovedná hospodárska politika Maďarska sa prejavila poklesom kurzu forintu v tom istom období o 15 %, čo len zvýraznilo tlak na ceny dovážaných potravín. Ako sme písali vyššie, ceny potravín sú v Maďarsku silne citlivé na dovozné ceny a tým aj na kurz forintu.

Maďarskí spotrebiteľia sa stali obeťami snahy svojej vlády [vyhnať zahraničné reťazce](#)³³ z krajiny a obsadiť uvoľnené miesto svojimi spojencami. Výsledkom bolo, že za 12 mesiacov medzi májom 2022 a májom 2023 v Maďarsku skončilo činnosť [4 500 maloobchodných predajní](#)³⁴ rôzneho typu, z toho 1 500 supermarketov. To predstavuje zhruba 4 % všetkých predajní, pričom štandardne končí činnosť 2 - 3% predajní ročne. Činnosť tak skončilo o 50 - 100 % viac predajní, ako je obvyklé.

Chorvátsko

Napriek zlyhaniu politiky cenových regulácií v Maďarsku je Chorvátsko druhým štátom v EÚ, ktoré pristúpilo k cenovým stropom. Spustilo ich v septembri 2023. Týkajú sa zoznamu [24 potravín a 6 hygienických produktov](#)³⁵.

Nejedná sa pritom o zmrazenie cien na existujúcej úrovni, ale dokonca o zníženie nominálnej ceny. Toto zníženie sa pri jednotlivých produktoch pohybuje od -9 % až po -53 %. Priemerný košík by mal zavedením regulácie zlacnieť o 24 % oproti situácii tesne pred jej zavedením.

Kvôli krátkej platnosti tejto regulácie ešte nie sú známe jej konkrétne dopady. Vzhľadom na drastické zníženia hlboko pod trhovú úroveň však môžeme oprávnenne očakávať, že efekt bude rovnaký, alebo ešte horší ako v Maďarsku.

Česká republika

V Českej republike rast cien viedol k [vyšetrovaniu](#)³⁶ celého potravinárskeho reťazca českým úradom pre ochranu hospodárskej súťaže (ÚOHS) ohľadom cien 5 druhov potravín. ÚOHS v správe okrem iného konštatoval:

- Na žiadnom z trhov sa nezistilo dominantné postavenie žiadneho konkurenta. V mnohých prípadoch úrad dospel k záveru, že skúmané trhy majú nadnárodný charakter. Ani možná vertikálna integrácia medzi výrobcami a spracovateľmi skúmaných komodít nenaznačovala existenciu systémového problému.
- Preskúmanie vývoja cien potvrdzuje, že maloobchodný predaj funguje s priemernou maržou a neexistujú samostatné trhy pre jednotlivé komodity. Z prešetovania vyplynulo, že niektoré komodity sa v určitých obdobiach predávali v maloobchode s veľmi nízkymi alebo dokonca zápornými maržami (maslo), zatiaľ čo iné komodity vykazovali trvalo vysokú maržu (čerstvé kravské mlieko).
- Pokiaľ ide o vývoj priemernej obchodnej prirážky, prešetovanie ukázalo, že prirážka, najmä v maloobchodnom sektore, bola pre jednotlivé komodity relatívne konštantná, t. j. nárast cien zaznamenaný v posledných mesiacoch v prípade týchto komodít pravdepodobne nebol spôsobený dohodou v tomto smere.
- Pokiaľ ide o problém rastúcich spotrebiteľských cien, zozbierané údaje neumožňujú vyvodiť záver, že za prudký nárast cien v posledných rokoch je zodpovedný jeden konkrétny článok dodávateľského reťazca. S postupujúcou infláciou v Českej republike dochádzalo vo všetkých troch hlavných článkoch dodávateľského reťazca k postupnému zvyšovaniu obchodnej marže, pravdepodobne v dôsledku rastúcich nákladov spojených s výrobou alebo obchodom.
- Celkovo možno zhrnúť, že prešetovanie na trhoch s predmetnými komoditami neodhalilo zlyhanie hospodárskej súťaže ani existenciu štruktúry trhu, na ktorej by mal niektorý účastník dominantné postavenie. Vzhľadom na skutočnosť, že táto štruktúra sa počas skúmaného obdobia veľmi nezmenila, a napriek tomu došlo v poslednom čase k prudkému nárastu cien, je pravdepodobnejšie, že ide o dôsledok vonkajších faktorov, ktoré viedli k prudkému nárastu nákladov, než o náhle zlyhanie

trhov ako takých. Skutočnosť, že ceny na pulloch presne nesledujú vývoj cien komodít, je spôsobená dlhodobými zmluvami a tým, že tieto ceny odrážajú zvýšené náklady z minulého obdobia, ktoré boli ovplyvnené hospodárskymi dôsledkami pandémie covid-19 a najmä ruskou agresiou na Ukrajine a jej vplyvom najmä na ceny palív a energií.

- Vzhľadom na to v súčasnej situácii nemožno odporúčať reguláciu v tejto oblasti, napr. zavedenie cenových stropov, ktoré by mohli viesť k nedostatku regulovaných komodít.

Tieto faktické zistenia sú v rozpore s populistickými snahami niektorých českých politikov. Napríklad členka rozpočtového výboru snemovne Margita Balaščíková [vyhlásila](#)³⁷ : „Myslím si, že dozrel čas, a nemyslím tým, že by sme mali určovať cenu potravín, ale cenu marží na základné potraviny. Ak si niekto dá tristopercentnú maržu, nie je to fair play.“ Minister pôdohospodárstva Marek Výborný bol umiernennejší: „Som ďaleko od toho, aby štát vstupoval do voľnej súťaže, tá musí byť zachovaná. Myslím si, že by sme naozaj nemali byť tí, ktorí určujú, koľko majú veci stáť, kde majú ľudia nakupovať, či majú ísť sem alebo tam.“ Aj on však tvrdí, že „Musíme sa vrátiť ku kultúre obchodovania, kde marže alebo skôr prirážky budú zodpovedať určitej úrovni primeranosti.“ No tieto tvrdenia podporil len anekdotou o maržiac na jogurtoch. Jediným výraznejším českým policy krokom v oblasti potravín sa tak stalo [zníženie sadzby DPH](#)³⁸ na potraviny z 15 % na 12 %.

Spojené kráľovstvo

Spotrebiteľské ceny potravín v Spojenom kráľovstve narástli medzi rokmi 2021 - 2023 zhruba o 25 %, čo viedlo až k vládnemu návrhu [zaviesť cenové stropy](#)³⁹. Návrh však nakoniec nebol uskutočnený. Napriek tomu napríklad spotrebiteľské združenie Which? Ešte v lete 2023 [požadovalo](#)⁴⁰ od vlády, aby vykonala nejaké kroky voči obchodníkom. [Podobne hlasné](#)⁴¹ boli odbory, či Liberálni demokrati. Minister financií Jeremy Hunt preto v júni 2023 [pripravil](#)⁴² „akčný plán“, ktorý ale viac - menej spočíva len v analýzach cien a regulačnom dohľade podľa existujúcich pravidiel.

Ekonomická realita britských obchodníkov však za finančný rok 2022 ukazovala na [pokles ziskových marží](#)⁴³ naprieč sektorom. Ziskové marže sa v roku 2022 pohybovali okolo [desaťročného minima](#)⁴⁴ a sieť Lidl dokonca v Británii v roku 2022 zaznamenala stratu 78 miliónov libier.

POLITIKY V OBLASTI PREDAJA POTRAVÍN NA SLOVENSKU

Slovensko trpí mimoriadne nízkou pridanou hodnotou na hektár v pôdohospodárstve. Dôvodom je orientácia na veľkovýrobu niekoľkých plodín. V živočíšnej výrobe, ovocinárstve či zeleninárstve sme za posledných 30 rokov boli svedkami veľkých poklesov produkcie, najmä v prvej polovici tohto obdobia. Popis príčin súčasného stavu slovenského poľnohospodárstva však presahuje účel tejto publikácie.

Politickým riešením neželaného stavu v pôdohospodárstve sa dlhodobo stalo vytváranie tlaku na maloobchod, ktorý bol postavený do pozície vinníka celej situácie. Prejavilo sa to na niekoľkých uskutočnených a niekoľkých navrhovaných politikách.

Z tých nedávnych spomenieme najmä:

- **Automatické miliónové pokuty.** Zákon o potravinách prišiel od roku 2014 s automatickou pokutou vo výške 1 milióna eur pri 3 porušeníach po sebe. V praxi tieto pokuty (vzhľadom na počet predajní) platili len reťazce. Stačili pritom tri triviálne pochybenia, nad ktorými má obchodník len čiastočnú moc (nahnité ovocie, prederavený jogurt a pod.). Do roku 2021 bolo udelených 33 miliónových pokút, v tom roku bolo automatické pravidlo konečne zmenené⁴⁵.
- **Zákon o neprimeraných podmienkach v obchodnom styku s potravinami.** Prešiel v roku 2019. Zákon zakazuje mnoho zmluvných ustanovení, ktoré sú úplne štandardné, očakávateľné a výhodné pre obe strany. V kontexte diskusie o cenách je zaujímavé, že de facto zakázal predávať potravinársky tovar pod výrobnými nákladmi. Verejne známym bodom (celkovo ich v zákone bolo 43) bola povinnosť zverejňovať minimálne 50 % podiel slovenských potravín v letákoch. K zrušeniu tejto povinnosti prišlo v roku 2022⁴⁶, zákon ako celok existuje naďalej.
- **Zákaz predaja vo vybrané dni.** Štát zásadne obmedzil otváracie hodiny pre maloobchodný predaj v štátne sviatky. Dlhodobu pokračuje snaha zaviesť úplný zákaz maloobchodného predaja aj v nedeľu. Tejto téme sme sa extenzívne venovali v publikácii INESS [Protí zákazu nedeľného predaja](#)⁴⁷.
- **Odvod reťazcov.** Osobitný odvod reťazcov bol schválený od januára 2019, napriek veľkej kritike (dokonca aj zo strany odborov) a prezidentskému vetu. Bol však expresne rýchlo zrušený už začiatkom apríla 2019 po pokračujúcej kritike (umocnenej prenosom veľkej časti odvodu do cien, čo potvrdili aj analytici Ministerstva financií) a pozastavení jeho účinnosti zo strany Európskej komisie. O škodlivosti tohto odvodu sme detailne písali v publikácii INESS [Odvod reťazcov - Strašiak pre veľkých, kladivo na malých](#)⁴⁸.
- **Sledovanie cenového vývoja potravín.** Analýzu cenového vývoja na trhu so základnými potravinami musí od 1. augusta 2023 vykonať Ministerstvo financií (MF) SR. V prípade potreby tiež bude musieť vláde navrhnúť „vhodné opatrenia“ na obdobie šiestich mesiacov a bezodkladne ich predloží vláde na schválenie. Nateraz sa jedná o formálne opatrenie, ktoré však natrvalo pootvorilo dve-re pre akúkoľvek populistickú reakciu zo strany politikov.

Vzhľadom k rýchlemu rastu cien potravín sa témy spojené s predajom potravín objavili aj vo volebných programoch niekoľkých strán pred voľbami do NR SR v roku 2023. Medzi návrhy patrilo:

- Vytvorenie štátnej siete predajní potravín
- Referencovanie cien potravín podľa vzoru liekov s Rakúskom, Českom, Maďarskom a Poľskom (rovnaký výrobok od rovnakého výrobcu)
- Stropy na obchodné marže reťazcov

Referencovanie cien potravín

Zdravotnícky analytik Martin Smatana porovnal⁴⁹ referencovanie cien liekov a nápad rovnako referencovať ceny potravín:

„Je pravda, že referencovanie cien liekov výrazne znížilo výdavky krajiny na lieky a je to jeden zo základných pilierov udržateľnosti výdavkov na lieky. Zároveň to je jeden z dôvodov, prečo máme nedostupné lieky v krajine.

Výrobcom sa kvôli nízkym cenám často neoplatí lieky dovážať (aj keď sú už kategorizované), alebo ich „šikovní podnikatelia“ reexportujú do zahraničia, keďže sú u nás nižšie ceny ako v okolí.

Áno, reexport by mal byť nelegálny, ale život si vždy nájde cestu (citujem z Jurského Parku), a to aj v tak prísne regulovanom sektore ako je zdravotníctvo. Pri potravinách by to bolo pravdepodobne ešte výraznejším problémom.

Dopady záležia pochopiteľne od toho, ako si nastavíme „referencovanie“, čiže čo bude vstupovať do priemeru ceny. Lieky máme zjednodušene nastavené ako priemer troch najnižších cien v EÚ.

Pri liekoch je však nákladová cena naprieč Európou +- porovnateľná. Ich výroba je často outsourcovaná a / alebo je plne automatizovaná a vplyvy ako sezónnosť či cena práce v danej krajine nehrajú veľkú úlohu. Bazálny náklad na jednu „tabletku“ v Nemecku či Slovensku je teda vo väčšine prípadov porovnateľný. To je základom rácia referencovania liekov, ktoré u nás funguje už viac ako 10 rokov.

Riziká spojené s populistickými politikami

Vzhľadom na výsledok parlamentných volieb a vzhľadom na stav verejných financií je pomerne vysoká šanca, že nová vláda sa vráti k niektorým politikám z minulosti, prípadne k spomenutým bodom z volebných programov. Preto považujeme za nevyhnutné upozorniť na riziká, ktoré z týchto politik vyplývajú. Rozdelili sme ich na štyri skupiny:

I. Regulačné zásahy do podnikania a zmluvnej slobody. Už dnes sú tieto zásahy pomerne rozsiahle vďaka zákonu 91/2019 o neprimeraných podmienkach v obchode s potravinami. Takéto regulácie väčšinou ignorujú povahu moderného maloobchodu. Ten si vyžaduje dodávateľské siete, ktoré vedia ponúknuť dostatočný objem tovaru, stabilnú kvalitu a dochvilnosť, dátovú a marketingovú spoluprácu. Takéto siete najlepšie umožňujú stlačiť náklady v celom potravinovom reťazci a zabezpečiť zákazníkovi nielen najlepší pomer ceny a kvality, ale aj reagovať na výkyvy na trhoch. V prípade, že regulácie obmedzia možnosť vytvoriť si takéto vzťahy so slovenskými dodávateľmi, obchodníci budú nútení budovať silnejšiu spoluprácu so zahraničnými partnermi.

II. Daňové regulácie. Maloobchod pracuje s veľmi nízkymi maržami (viď predchádzajúce kapitoly). Preto v prípade zavedenia akýchkoľvek daní vždy nastáva ich výrazný prenos do koncových cien. Tak bolo aj v prípade osobitného odvodu z roku 2019, ktorý sa do cien potravín preniesol [takmer v plnej sile](#)⁵⁰. Zvýšenie daňovej povinnosti preto bude v prvom rade znamenať zvýšený rast cien potravín.

III. Regulačné zásahy do cenotvorby. Voľná cenotvorba je nevyhnutnou podmienkou na správne fungovanie konkurenčného trhu. Na vysokokonkurenčnom trhu (ktorý, ako sme ukázali vyššie, panuje aj v slovenskom maloobchode) sa podniká s nízkymi maržami a schopnosť podnikateľa absorbovať straty vznikajúce z predaja pod trhovou cenou je obmedzená. Nevyhnutne príde ku niekoľkým efektom, ktoré bolo množné naživo pozorovať aj v zahraničí a v iných sektoroch:

- 1. Prenos nákladov v rámci potravinového reťazca.** Predaj pod trhovou cenou znamená tlak na zníženie ceny dodávateľov, prípadne výber tých produktov, ktorých vstupné ceny zodpovedajú reguláciám.
- 2. Nedostatok regulovaných tovarov.** V rámci limitovania straty bude ponuka regulovaných tovarov obmedzená buď pravidlami (maximálne množstvo na jeden nákup), alebo fyzickým nedostatkom (prázdne pulty).
- 3. Nárast cien neregulovaných substitútov.** Príkladom z Maďarska je rast cien neregulovaného mlieka (nízko- a plnotučného) v porovnaní s regulovaným (stredne tučné).
- 4. Finančné problémy obchodníkov a prípadný odchod z trhu.** Keď sa spoločnosť dostane do bankrotu, prípadne návratnosť investície klesne pod určitú hranicu, obchodník z trhu odíde. Slovenskými príkladmi z minulosti sú Carrefour, Hypernova, či Kačka. Takýto krok by viedol k prudkému zníženiu konkurencie na trhu, strate pracovných miest a zhoršeniu dostupnosti služieb pre zákazníkov.

Ministerstvo práce o regulácii cien potravín

V texte Tlmenie dopadov inflácie a lepšia cenová stabilita potravín a poľnohospodárskych produktov na Slovensku - Analýza a odporúčania k riešeniu potravinovej inflácie na Slovensku⁵¹ od Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny sa nachádza aj odporúčanie venované regulácii cien a marží:

„Odporúčanie 2: Nezavádzať regulačné opatrenia v oblasti cien a marží

Pokusy o cenovú reguláciu a zásahy do voľného trhu nie sú efektívnym riešením. Cenová regulácia a regulácia marží vedie k deformáciám, ktoré sa prejavia nedostatkom regulovaných tovarov na trhu, znížením produkcie, poklesom investícií, rastom cien neregulovaných produktov, dlhodobým znižovaním konkurencieschopnosti slovenských producentov, vytlačením malých producentov z trhu.

Členské štáty EÚ nezaviedli cenovú reguláciu na potraviny a ojedinelé pokusy o cenovú reguláciu v niektorých štátoch nedopadli dobre. V prvom rade vlády nemajú dostatok informácií, aby mohli zaviesť efektívnu reguláciu cien a marží. Trhy dokážu regulovať marže a ceny oveľa efektívnejšie ako vládne regulácie. Štáty totiž nepoznajú výrobné náklady firiem ani dopyt spotrebiteľov. Cenová regulácia by preto viedla k nedostatku potravín, zníženiu poľnohospodárskej produkcie, neodôvodnenému poklesu ziskov firiem, resp. k tvorbe strát a nakoniec aj ku kolapsu niektorých potravinových vertikál, čo by malo dlhodobo negatívne efekty na spotrebiteľov, daňových poplatníkov a aj potravinovú bezpečnosť.

Cenová regulácia musí byť odôvodnená a opodstatnená, realizuje sa obvykle v prípadoch prirodzených monopolov alebo ťažkých zlyhaní trhov, čomu súčasný stav v potravinovej vertikále rozhodne nenasvedčuje.

Hoci cenová regulácia môže mať krátkodobý pozitívny efekt, z dlhodobého hľadiska ide o problematický zásah do prirodzeného fungovania trhov. Cenovou reguláciou sa v prvom rade deformuje základná informácia, s ktorou trhy pracujú – samotná cena.

V Maďarsku boli maloobchodné ceny benzínu a nafty regulované a po ukončení regulácie v decembri 2022 ceny benzínu a nafty prudko vzrástli, a to nad úroveň cien okolitých krajín.

Krajiny, ktoré pristúpili k cenovej regulácii vybraných potravinárskych výrobkov okrem problémov s výpadkami v zásobovaní takýmito potravinárskymi výrobkami rovnako zaznamenávajú nárast cien neregulovaných tovarov a služieb, ktorých spotrebu však mnohé domácnosti nedokážu znížiť, resp. odložiť (napr. pracie prášky).

Na základe týchto argumentov neodporúčame zavádzať na Slovensku neefektívne regulačné opatrenia (regulácia cien a marží), ktoré so sebou prinášajú príliš veľa negatívnych dopadov do vertikály a na štátny rozpočet a podporujeme kompenzačné opatrenia, adresnú podporu nízkopríjmových skupín. Cenovú reguláciu nepodporuje žiadny účastník okrúhlych stolov.“

IV. Vytváranie štátnych alternatív. Prevádzka maloobchodnej siete si vyžaduje veľké množstvo kapitálu, know-how a vytvárania dodávateľských a logistických sietí. Budovanie obchodnej siete na zelenej lúke je mimoriadne náročné aj pre súkromného investora. Pre štát by takéto podujatie bolo plytvaním daňovými zdrojmi a nevyhnutne by viedlo k vytvoreniu hlboko stratového štátneho podniku. Viac sme sa téme nedostatkov štátnych podnikov venovali v publikácii INESS [Privatizácia 3.0](#)⁵². Na druhej strane na Slovensku je 409 obcí (zhruba 14% obcí), ktoré majú menej ako 199 obyvateľov, a zásobovanie čerstvými potravinami v nich môže byť problém. Pokiaľ sa tento problém nestane predmetom podnikateľského objavovania (napr. vo forme pojazdných predajní), ktorý môže byť podporený daňovým zvýhodnením⁵³, tak tento problém by mal byť predmetom záujmu regionálnej samosprávy, podobne ako v ČR⁵⁴. Vytváranie celorepublikového reťazca by bolo najnákladnejšie riešenie. Ak by už malo dôjsť k plošnému opatreniu, tak skôr vo forme prevádzkových dotácií týchto mikroobchodov (opäť príklad z ČR⁵⁵) ako zasahovanie do cenotvorby na trhu s potravinami.

ODPORÚČANIA

Problematika potravín má dva rozmary. Prvým rozmerom sú rastúce ceny potravín, ktoré znižujú kúpyschopnosť niektorých vrstiev obyvateľstva a majú výrazný sociálny dopad. Tejto výzve však nemožno čeliť narušením, či priamo rozvrátením maloobchodu s potravinami. Problém by mala adresovať sociálna politika štátu a financovať by sa mal z rozpočtových zdrojov štátu. Jedným z príkladov je aktualizácia dávky v hmotnej núdzi. Tá medzi rokmi 2009 - 2023 narástla o 45 %, kým všeobecná inflácia v rovnakom období dosiahla zhruba 54 %. Reálna hodnota dávky v hmotnej núdzi tak za posledných 14 rokov poklesla.

Druhým rozmerom je stav slovenského poľnohospodárstva a potravinárstva. Hoci finančné výsledky ukazujú pre oba sektory pomerne úspešný rok 2022, tie sa pravdepodobne nebudú opakovať a najmä poľnohospodárstvu hrozí pokračovanie dlhodobej stagnácie. Aj v tomto prípade však platí, že nie je možné moderný maloobchod navrátiť reguláciami 30 rokov do minulosti a nanútiť mu nevyhovujúce dodávateľské siete. Aj keby sa tak stalo, slovenskí poľnohospodári a potravinári potrebujú byť konkurencieschopní aj v medzinárodnom meradle, nielen uplatniť svoje výrobky na domácom trhu.

Preto sú potrebné vládne politiky, ktoré umožnia prílev kapitálu a inovácií do oboch odvetví, vznik dodávateľských združení, podpora rýchlejší postup komasácie a pozemkových úprav, úpravy hygienických pravidiel, jednoduchšie zamestnávanie sezónnych pracovníkov, a ďalšie opatrenia, ktorých popis presahuje rozmery tejto publikácie.

Rastúce ceny potravín sú však vo výsledku najmä odrazom nesprávnej makroekonomickej politiky doma aj v EÚ za posledné roky. Inflácia sa nedá „zrušiť“ žiadnym regulačným opatrením. Je možné len zmierniť jej dopady, avšak za cenu adekvátnych nákladov pre rozpočet. Vzhľadom na to, že na jeseň 2023 už inflácia vykazuje jasné znaky spomaľovania, odporúčame do tohto vývoja nezasahovať.

REFERENCIE

1. Analýza cenového vývoja základných druhov potravín
2. <https://abcnews.go.com/International/1-year-war-ukraine-affecting-food-supplies-prices/story?id=97320422>
3. https://iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/IPN/drahy_novy_rok.pdf Čitateľom odporúčame aj publikáciu inštitútu LFMI s názvom What Monetary Policy Changes Caused A General Price Increase? <https://bit.ly/3RecOPP>
4. <https://twitter.com/PavelPotuzak/status/1691752669839249615>
5. Podrobnejšie popísané v <https://fee.org/articles/inflation-versus-profits/>
6. Richard J. Currie, (1980), "INFLATION: ITS IMPACT ON RETAIL TRADING", Retail and Distribution Management, Vol. 8 Iss 2 pp. 22 – 26 Permanent link to this document: <http://dx.doi.org/10.1108/eb018038>
7. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022435923000301>
8. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022435923000301>
9. Bližšie popísané v <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022435923000301>
10. Campbell, 1999 Margaret C. Campbell Pricing Strategy & Practice: 'Why did you do that?' The important role of inferred motive in perceptions of price fairness Journal of Product & Brand Management, 8 (April) (1999), pp. 145-452, Kalyanaram and Winer, 2022 Gurusurthy Kalyanaram, Russell S. Winer Behavioral response to price: Data-based insights and future research for retailing Journal of Retailing, 98 (1) (2022), pp. 46-70
11. Bolton et al., 2003 Lisa E. Bolton, Luk Warlop, Joseph W. Alba Consumer perceptions of price (un)fairness Journal of Consumer Research, 29 (March) (2003), pp. 474-491
12. Bijmolt et al., 2005 Tammo H. Bijmolt, Harald J. van Heerde, Rik G. Pieters New empirical generalizations on the determinants of price elasticity Journal of Marketing Research, 42 (May) (2005), pp. 141-156
13. Pri väčšine spoločností sa jedná o kalendárny rok od 1.1. do 31.12., no v niektorých prípadoch sa jedná o obdobie 1.3. - 28.2.
14. <https://news.finstat.sk/analyzy/analyza-hospodarenia-nefinancnych-podnikov-za-rok-2022/> vydaná v júli 2023, neobsahuje teda ešte údaje zo závierok zverejnených k augustu 2023.
15. Vybraných z analýzy FinStat. Jedná sa o 11 pôdohospodárskych, 13 potravinárskych, 10 nápojárskych podnikov a 12 rôznych obchodných reťazcov so zameraním na potraviny. <https://news.finstat.sk/analyzy/analyza-hospodarenia-nefinancnych-podnikov-za-rok-2022/>
16. <https://news.finstat.sk/analyticke-novinky/pestovatelom-obilnin-sa-extremne-darilo-ziskove-marze-mali-v-desiatkach-percent/>
17. <https://news.finstat.sk/analyticke-novinky/chovatelia-dojnic-vdaka-inflacii-a-setreniu-na-platoch-zarobili-viac/>
18. <https://news.finstat.sk/analyticke-novinky/hydinari-si-zvysili-ziskove-marze-pomohol-im-v-tom-stat/>
19. Analýza cenového vývoja základných druhov potravín
20. <https://www.socpoist.sk/news/potravinari-odvodova-ulava-europska-komisija-schvalila-schemu-statnej-pomoci-caka-sa-na-jej>

21. <https://rokovania.gov.sk/download.dat?id=0B771C85D7D54C259694FCE32BB12D4D-2396A62A8EF-37556F96346B213D68BA7>
22. Pozri napríklad BREZINA – ORŠULOVÁ – PEKÁR: Analýza absolútnej koncentrácie vybraného odvetvia pomocou Herfindahlovho-Hirschmanovho indexu <https://www.sav.sk/journals/uploads/0920140601%2009%20Brezina%20a%20kol.pdf>
23. Lidl, Kaufland, Tesco, Billa, COOP Jednota, Terno, Milk-Agro, Labaš (maloobchod)
24. <https://www.investopedia.com/terms/h/hhi.asp>
25. <https://www.schoenherr.eu/content/new-special-taxes-in-hungary-to-improve-the-state-s-income/>
26. <https://hungarytoday.hu/hungary-law-supermarket-chains-foreign-food-waste/>
27. Zhodou okolností je ňou spoločnosť MOL so silným napojením na vládu
28. <https://dailynewshungary.com/food-to-get-more-expensive-due-to-new-regulation-in-hungary/>
29. Kryštálový cukor, pšeničná múka, slnečnicový olej, bravčové stehno a koleno, kuracie mäso (3 druhy), mlieko s 2,8 % tuku, vajička a zemiaky
30. <https://www.just-food.com/news/hungary-to-scrap-food-price-cap-scheme-just-food/?cf-view>
31. <https://dailynewshungary.com/strict-restrictions-at-hungarian-aldi-1-l-milk-1-kg-potato-can-be-bought-at-a-time/>
32. <https://www.ft.com/content/133ca49d-b25a-47ee-9bfa-d8c2f62a5f3b>
33. <https://mfor.hu/cikkek/vallalatok/mi-lesz-a-magyar-tescoval-errol-is-beszelt-a-boltlanc-vezere.html>
34. <https://dailynewshungary.com/a-shockingly-high-number-of-shops-had-to-shut-down-in-hungary/>
35. <https://www.croatiaweek.com/croatia-caps-prices-of-30-supermarket-products/>
36. <https://www.uohs.cz/cs/vyznamna-trzni-sila/aktuality-z-vyznamne-trzni-sily/3583-setreni-peti-za-kladnich-potravin-neukazalo-selhavani-hospodarske-souteze.htm>
37. <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3613100-nazral-cas-abychom-urcovali-cenu-marzi-u-za-kladnich-potravin-tvrdi-balastikova>
38. <https://www.echo24.cz/a/HEdG3/zpravy-domaci-obchodni-retezce-slibily-fialovi-snizeni-cen-vetsi-duraz-na-kvalitu-v-lednu>
39. <https://www.reuters.com/markets/commodities/uks-sunak-scraps-plan-supermarket-price-cap-after-backlash-telegraph-2023-06-14/>
40. <https://www.reuters.com/world/uk/uk-consumer-group-calls-government-action-grocery-prices-2023-07-16/>
41. <https://www.theguardian.com/business/2023/may/02/uk-supermarkets-face-calls-for-profiteering-investigation-as-inflation-soars>
42. <https://www.ft.com/content/296a07e5-98a5-44ab-8cbd-58bbd267e319>
43. <https://www.theguardian.com/business/nils-pratley-on-finance/2023/may/08/uk-supermarkets-profiteering-sainsburys-tesco>

44. <https://www.cityam.com/warnings-of-a-profit-crisis-for-retailers-as-margins-shrink-in-the-past-decade/>
45. <https://e.dennikn.sk/2250392/milionove-pokuty-pre-retazce-koncia-za-opakovany-prehresok-ma-byt-postih-50-tisic-eur/>
46. <https://iness.sk/sk/vojna-bez-vitaza>
47. https://www.iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/IPN/iness_proti_zakazu_nedelneho_predaja.pdf
48. http://iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/IPN/iness_odvod_retazcov.pdf
49. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10160701172829340&set=a.45256759339>
50. <https://www.iness.sk/sk/tlacova-sprava-odvod-retazcov-stoji-domacnosti-uz-50-milionov>
51. <https://rokovania.gov.sk/download.dat?id=9A6338B4785444F3A383DE11334F5C73-A904B4FDC3F-9FA26111512012E3A6C5B>
52. https://iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/IPN/privatizacia_3-0.pdf
53. https://www.zmos.sk/download_file_f.php?id=1371551
54. <https://www.zboziaprodej.cz/2021/09/16/kraje-a-obce-se-o-sve-obchody-postaraji/>
55. <https://www.businessinfo.cz/clanky/dotace-maji-pomoci-udrzet-obchody-v-malych-obcich-vyhlasena-nova-vyzva/>

O autorovi

Martin Vlachynský pôsobí ako analytik INESS od roku 2012. Vyštudoval na Ekonomicko-správnú fakultu MU v Brne, následne absolvoval štúdium na University of Aberdeen. Zaoberá sa hospodárskou politikou, podnikateľským prostredím a konkurencieschopnosťou, najmä v zdravotníctve a energetike.

Vydal: INESS - Institute of Economic and Social Studies
www.iness.sk

Autori: Martin Vlachynský

Grafický dizajn: Katarína Ševčíková, INESS

Rok vydania: 2023

Kontakt:

Martin Vlachynský

martin.vlachynsky@iness.sk

Pozrite si naše ďalšie publikácie

Tieto a aj všetky ostatné publikácie nájdete vo formáte PDF na webe iness.sk v sekcii Publikácie.

2% pre **iness**

Pridajte sa k nám svojimi 2 % a zvýšme spolu tlak na zodpovednejšie hospodárenie štátu a menej regulácií, nech znie viac rozumu a menej populizmu.

www.iness.sk